

Gehechtheid en loyaliteit bij pleegkinderen. Een analyse vanuit de theorie en de praktijk.

Peter Van den Bergh, Tonny Weterings & Marina Schoenmakers

Samenvatting

Beslissingen over uithuis- en terugplaatsing van kinderen worden veelal genomen 'in het belang van het kind'. Hierbij blijkt niet alleen het begrip 'gehechtheid' een cruciale rol te spelen, maar ook 'loyaliteit' van het kind'. De betekenissen, die aan de begrippen worden gegeven, in verband met ontwikkelingsmogelijkheden voor een kind na uithuisplaatsing kunnen echter uiteenlopen. Dit kan bij vergelijkbare gevallen leiden tot verschillende beslissingen. In dit artikel worden de twee begrippen gehechtheid en loyaliteit geanalyseerd op hun betekenis voor het kind en diens gevolge voor het beslissingsproces. Gehechtheid is een noodzakelijke voorwaarde wil een kind zich adequaat kunnen ontwikkelen. Het begrip 'loyaliteit' blijkt onduidelijk te zijn en is geen voorwaarde voor een adequate ontwikkeling. Het artikel wordt afgesloten met de analyse van een casus, aan de hand waarvan een aantal discussiepunten worden geformuleerd. Meer duidelijkheid over de begrippen in het licht van de betekenis voor de ontwikkeling van het kind, kan het mogelijk maken beslissingen over terugplaatsing meer kindgericht te nemen.

Summary

Decisions about out of home placement and replacement of children is mostly taken in the best interest of the child. Not only the concept of attachment plays an important role, but also the concept of loyalty. The meaning of these concepts varies in connection with the developmental possibilities of the child. It is possible that in comparable cases it leads to different decisions.

In this article the concepts of attachment and loyalty are analyzed in respect to the meaning for the child and therefore for the decision process. Attachment is a necessary condition for the development of the child. The concept of loyalty seems to be unclear and is not a necessary condition for an adequate development of the child. This article ends with the analyses of a case on the basis of which subjects of debate can be taken into account. More clarity about the concepts shed light on the meaning for the development of the child. Than it is possible to make decisions about replacement of the child to be taken in the best interest of the child.

1. Inleiding en probleemstelling

Binnen de jeugdhulpverlening zijn beslissingen over uithuisplaatsing, pleeggezinplaatsing en terugplaatsingen van kinderen moeilijke beslissingen met name vanwege de consequenties daarvan voor alle betrokkenen. Zij roepen emoties op, ook bij hulpverleners. Veelal wordt een beslissing beargumenteerd met de uitspraak, dat men deze beslissing neemt 'in het belang van het kind'. Dit kan bij vergelijkbare gevallen leiden tot beslissingen die niet eenzelfde uitkomst hebben door een verschil in visie van hulpverleners of kinderrechtshouders.

Het begrip 'het belang van het kind' wordt juridisch echter niet gedefinieerd. In het Nederlandse wetsvoorstel 'Herziening Kinderbeschermingsmaatregelen' (aangeboden aan de Tweede Kamer d.d 30-7-2009) wordt het belang van het kind gespecificeerd tot 'het ontwikkelingsbelang van het kind'¹. Deze specificering verwijst naar een pedagogische en ontwikke-

¹ Naar het kind wordt, vanwege de leesbaarheid, verwezen met 'hij'. Het zelfde geldt voor 'de ouder'. Dit kan de vader, de moeder of beiden zijn.

lingspsychologische invulling van het begrip. In de wetenschappelijke literatuur over de ontwikkeling van kinderen, in het bijzonder over geadopteerde kinderen, wordt een duurzame, selectieve veilige gehechtheid aan primaire verzorgers van vitaal belang geacht willen ernstige ontwikkelingsproblemen voorkomen kunnen worden (Schuengel, 2000; Van den Boom, 1999; Van IJzendoorn, 1994; Van IJzendoorn, 2010). Het afbreken van gehechtheidsrelaties ('disruption of care') wordt daarom gezien als een ernstige risicofactor voor de ontwikkeling van het kind en als belangrijke factor bij het ontstaan van fysiologische, gedrags- en ontwikkelingsproblemen (Dozier, Peloso, Lindhiem, Gordon, Manni, Sepulveda & Ackerman, 2006). Het aantal verplaatsingen heeft een significant verband met hechtingsstoornissen, gedragsproblemen en beïnvloedt het opnieuw afbreken van een plaatsing (Strijker & Knorth, 2007). Uit een meta-analyse van internationale onderzoeken onder 20.000 pleegkinderen, blijkt dat deze kinderen dikwijls, en vaak langdurig, gedragsproblemen hebben (Oosterman, Schuengel, Slot, Bullens & Doreleijers, 2006).

In het onderhavige artikel wordt het belang van het kind geanalyseerd voor pleeggezinplaatsingen en terugplaatsingen naar het gezin van herkomst in het kader van de in Nederland meest voorkomende maatregel voor kindbescherming, de ondertoezichtstelling (OTS). Bureau Jeugdzorg (BJZ) afdeling Jeugdbescherming heeft bij een OTS middels de gezinsvoogd een beslissende stem bij deze besluitvorming. De kinderrechter moet het voorgenomen besluit van BJZ tot uithuisplaatsing accorderen. Als BJZ een kind wil over- of terugplaatsen, is een beschikking van de kinderrechter niet nodig.

De duur van een uithuisplaatsing wordt veelal uitgesproken voor de duur van de ondertoezichtstelling. Dit is meestal een jaar, maar kan na ieder jaar verlengd worden. Het is de bedoeling dat in die periode de ouders zodanig geholpen worden dat zij hun kind weer zelf kunnen opvoeden. Een uithuisplaatsing in het kader van een ondertoezichtstelling is een *tijdelijke* maatregel, gericht op terugplaatsing naar de ouders.

Echter in de praktijk blijkt dat deze tijdelijkheid een zeer rekbaar begrip is, omdat kinderen vaak jaren in een pleeggezin verblijven zonder dat duidelijk is of zij terug kunnen naar hun ouders. Uit verschillende onderzoeken betreffende pleegkinderen blijkt dat ongeveer 30% van de pleegkinderen gemiddeld langer dan drie jaar in het pleeggezin verblijft. De duur van een uithuisplaatsing kan oplopen tot 5 à 10 jaar (Huijg, 2010; Trouwborst, 2011; Van den Bergh & Weterings, 2010b; Van Duijn, 2009; Weterings, 2011). Terugplaatsingstrajecten blijken te kunnen worden ingezet onafhankelijk van de duur van de plaatsing. Zowel bij kortdurende (0 à 2 jaar) als bij langdurende plaatsingen (5 à 10 jaar) kunnen terugplaatsingstrajecten bij ongeveer een kwart van de kinderen voorkomen (Weterings, 2011). Contacten met de ouders kunnen mede hierdoor bij het kind terugval in ontwikkeling bewerkstelligen. In ongeveer 40% van de gevallen wordt dit door pleegouders (spontaan) gemeld (Mouissie, 2006; Weterings, 2009).

In veel gevallen is de problematiek van de ouders diepgaand en langdurig, vooral bij ernstig alcohol- en druggebruik, zwakbegaafdheid of psychische problematiek. Uit het onderzoek van Kastelein (2010) komt naar voren dat een kind gemiddeld driekwart van zijn leven hulp heeft ontvangen middels verschillende vormen van ondersteuning van zijn ouders voordat hij uithuis wordt geplaatst. De termijn van een jaar voor een ondertoezichtstelling met uithuisplaatsing is voor ouders dan vaak te kort om weer een stabiel leven te leiden en evenmin lang genoeg om ouders voldoende opvoedingsvaardigheden te leren.

De vraag kan gesteld worden: hoe lang kan of mag 'tijdelijk' duren in verband met mogelijke consequenties voor de ontwikkeling van het kind? In ieder geval brengt een langdurige tijdelijke plaatsing voor kind, ouders en pleegouders veel onzekerheid. Zij leven in "eindeloze tijdelijkheid" (Van den Bergh & Weterings, 2007). Onzekerheid in relaties kan een belemmerende factor voor de kwaliteit van die relatie zijn en de mate van vertrouwen in elkaar. 'Com-

mitment' (betrokkenheid, toezegging, belofte) van de primaire verzorger(s) is van groot belang voor een adequate ontwikkeling van het kind (Dozier & Lindhiem, 2006).

In de jeugdhulpverlening worden momenteel afwegingen over terugplaatsing dan wel overplaatsing van pleegkinderen gemaakt op basis van begrippen als gehechtheid en loyaliteit. De vraag, die in dit artikel aan de orde komt, is of die begrippen wel voldoende toegepast (kunnen) worden. Om een goede afweging te kunnen maken over een duurzaam verblijf in een pleeggezin, in het licht van de mogelijkheden van de ouders voor het bieden van een gehechtheidsrelatie, is het van belang die begrippen, gehechtheid en loyaliteit, te analyseren op hun betekenis voor de ontwikkeling van het kind. Mogelijk kunnen hierdoor verplaatsingen van het kind en terugval in ontwikkeling voorkomen worden.

In het navolgende zal ingegaan worden op deze begrippen. Daarna zullen, aan de hand van een praktijkvoorbeeld, argumenten die gehanteerd kunnen worden om een kind terug te plaatsen, geanalyseerd worden. Op basis van deze analyse kunnen aandachtspunten en aanbevelingen gegeven worden voor het nemen van beslissingen inzake uithuis-, over- en terugplaatsing van kinderen door Bureaus Jeugdzorg en kinderrechters.

2. Gehechtheid

De kern van de gehechtheidstheorie is dat het jonge kind afhankelijk is van een verzorger wil hij kunnen overleven. Hij moet dus zorgen dat hij een verzorger bij zich krijgt en houdt. Het kind krijgt de verzorger bij zich middels gehechtheidsgedrag (huilen, glimlachen, achterna lopen, vastklampen bij gevaar). Dit is een biologisch bepaald proces. Het angstige kind zoekt troost en steun bij de persoon van wie hij afhankelijk is voor zorg, onafhankelijk van de kwaliteit van de band met de verzorger. Ook het mishandelde kind zoekt steun bij de mishandelende ouder, maar dit heeft wel consequenties voor de aard van de gehechtheid van het kind aan deze ouder (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2010). Met name het selectief zoeken van de nabijheid en troost van een specifieke persoon bij pijn en angst, kan gezien worden als toetsingscriterium voor een gehechtheidsrelatie (de AACAP richtlijnen, 2006).

Het kind raakt gehecht als deze primaire verzorger duurzaam sensitief ingaat op de signalen van het kind en deze signalen responsief, met adequate zorg en aandacht beantwoordt. Door deze interactie krijgt het kind vertrouwen in de primaire verzorger en in zichzelf omdat zijn signalen zijn begrepen – en dus 'goed' waren. Daarbij ontstaat ook een gevoel van eigenwaarde, omdat de primaire verzorger aanwezig is als dat nodig is. De gehechtheidsrelatie is dus duurzaam en selectief, gericht op een of enkele personen (Juffer, 2010b; Schuengel, 2000; Van IJzendoorn, 1994).

Gehechtheid is geen kwaliteit van het kind alleen, maar steeds verbonden met een bepaalde persoon. Gehechtheid is een bij uitstek interactioneel begrip (Hermanns, 1992; Sroufe, Egeland, Carlson & Collins, 2005). De *kwaliteit* van de interactie wordt in hoge mate bepaald door de primaire verzorger.

Een veilige gehechtheidsrelatie van het kind met zijn ouder of met een primaire verzorger heeft vaak een positief effect op de ontwikkeling van het kind. Een veilig gehecht kind heeft een vanzelfsprekend vertrouwen in de volwassenen die voor hem zorgen. Maar ook vertrouwen in zichzelf de eigen problemen op te kunnen lossen, waaronder bijvoorbeeld het reguleren van emoties. Onveilige gehechtheid wordt geassocieerd met gedragsproblemen (Sroufe e.a., 2005; Van den Dries, Juffer, Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2008). Adequate gehechtheidsrelaties zijn een belangrijke voorwaarde voor een geestelijk gezonde ontwikkeling (Haight, Kagle & Black, 2003). Verstoringen in gehechtheid kunnen leiden tot ernstige gedragsproblemen (Rygaard, 2006; Juffer, 2010b). Door een onveilige gehechtheid, met name gedesorganiseerde gehechtheid, nemen de kansen op psychopathologie toe (O'Connor & Zeanah, 2005).

Onderzoek bij een- en twee-eiige tweelingen laat zien dat een *bloedband* geen voorwaarde is voor het ontstaan van gehechtheid. De interactie tussen de ouder en het kind (de omgevingsfactor) blijkt doorslaggevend te zijn voor de aard van de band tussen het kind en de ouder als primaire verzorger. Er blijkt geen invloed van genen gevonden te worden bij de ontwikkeling van gehechtheid (Bokhorst, 2004). Ouders of primaire verzorgers moeten moeite doen, tijd en energie besteden aan het kind, wil een gehechtheidsrelatie kunnen ontstaan. Zij moeten blijik geven van 'commitment' aan het kind (Dozier & Lindhiem, 2006). Sensitiviteit van de primaire verzorger bepaalt mede de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg (2010). Verzorging alleen is niet voldoende. "De liefde gaat bij kleine kinderen niet door de maag maar via sensitieve interacties (blz 18)" (Van IJzendoorn, 2010). Dit is eveneens aangetoond bij kinderen die geadopteerd zijn (Juffer, 2010a; Juffer & Van IJzendoorn, 2008). Het jonge kind heeft ook nog geen besef van 'bloedband'. Het kind doet of laat iets omdat hij de aandacht en liefde van deze primaire verzorger wil behouden. Hij laat zich gezeggen. De gehechtheidsrelatie is ook een opvoedingsrelatie, een relatie waarin liefde, leiding en structuur aan het kind geboden wordt zodat hij zijn ontwikkelingstaken kan vervullen (Weterings, 1999; Van den Bergh & Weterings, 2007). Een gehechtheidsrelatie ontstaat dus niet vanzelf door een bloedband van het kind met zijn ouder. Een gehechtheidsrelatie tussen het kind en een pleeg- of adoptieouder, die ontstaat binnen de eerste zes maanden na de geboorte, is van soortgelijke kwaliteit als een ouder-kindrelatie (Juffer, 1993; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2005; Van IJzendoorn & Juffer, 2006).

Door het bieden van een 'veilige basis' aan pleegkinderen middels een stabiele en continue relatie wordt de zelfwaardering van het kind en zijn vermogen tot aanpassen bevorderd, nodig voor een adequate ontwikkeling (Schofield, 2001). Een gehechtheidsrelatie van het kind met zijn pleegouders draagt bij tot het succes van de pleegzorgplaatsing en vormt een solide basis voor kinderen om hun gedrag en emoties te leren reguleren (Oosterman, 2007). Uit onderzoek naar de ontwikkeling van pleegkinderen blijkt dat er na een jaar verblijf reeds vooruitgang in de ontwikkeling te zien is (Van den Bergh & Weterings, 2010a). Na 3 à 5 jaar verblijf bij pleegouders blijkt de ontwikkeling van het kind op een aantal ontwikkelingsgebieden significant vooruit te zijn gegaan (Dalm, 2009; Mouissie, 2006; Van Duijn, 2009, Weterings, Bloemberg, Pruijs & Pool, 1998; Weterings, 1977). De gehechtheidsrelatie van het kind met zijn pleegouders is de beste voorspeller voor de vooruitgang in zijn ontwikkeling (Huijg, 2010; Van Duijn, 2009) en is niet afhankelijk van de leeftijd van het kind, de sexe van het kind of de duur van de plaatsing van het kind in een pleeggezin.

Bij pleegkinderen is de vooruitgang in ontwikkeling minder snel en minder leeftijdsadequaat dan bij geadopteerde kinderen. Dit is onder andere het gevolg van de meestal langere periode van deprivatie vóórdat het kind in het pleeggezin komt, gemiddeld rond de 4 jaar (Van den Bergh & Weterings, 2010a; Van Duijn, 2009) en de lange periode waarin pleegouders en kind onzeker zijn over de toekomst van hun relatie (Weterings, Bloemberg, Pruijs & Pool, 1998; Van den Bergh & Weterings, 2007). Dit laatste is een factor die bij geadopteerde kinderen nauwelijks speelt.

Het belang van een gehechtheidsrelatie komt ook naar voren uit onderzoek waarbij men pleegouders ondersteunt en hen stimuleert om adequaat in te gaan op de soms afwijkende signalen die een pleegkind kan geven. Deze interventies in de pleegouder-kindrelatie blijken effectief te zijn: de problemen in de ontwikkeling van het kind nemen af (Ackerman & Dozier, 2005; Dozier, Peloso, Lindhiem, Gordon, Manni, Sepulveda & Ackerman, 2006; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2008; Oosterman & Schuengel, 2010; Prior & Glasger, 2006).

De duur van de relatie tussen het kind en zijn primaire verzorgers, de aard van deze interactie én de sensitiviteit en responsiviteit waarmee de primaire verzorger met het kind omgaat, bepalen in hoge mate de kans op een adequate ontwikkeling. Hoewel de gehechtheid van het kind dus van vitaal belang is, betekent het niet dat 'gehechtheid' de enige factor is die van belang is bij de ontwikkeling van het kind. De gehechtheidstheorie is geen 'grand theory' (Schuengel, 2005). Temperament, aanleg, aanpassingsvermogen, maar ook de omvang van de deprivatie die het kind heeft ondervonden voordat hij een stabiele relatie aan kon gaan met primaire verzorgers, spelen een rol. Echter, de bovengenoemde onderzoekers zijn het wel eens over het cruciale belang van een duurzame selectieve gehechtheidsrelatie van het kind met een of enkele primaire verzorgers wil hij zich adequaat kunnen ontwikkelen. Als kinderen in een pleeggezin terecht komen en vervolgens weer teruggeplaatst gaan worden (pleegzorg is tenslotte een tijdelijke voorziening) is het voor deze kinderen soms moeilijk te kiezen tussen ouders en pleegouders. Dan komt loyaliteit om de hoek kijken.

3. Loyaliteit

Loyaliteit is een lastig begrip binnen de hulpverlening. De term wordt vaak gebezigd bij echtscheidingsprocedures. Vanwege de dubbele loyaliteit van kinderen aan ouders is het maken van keuzes moeilijk of soms nauwelijks mogelijk. Loyaliteit is dan het niet kunnen of willen kiezen tussen mensen van wie je houdt. Loyaliteit wordt hier verbonden met emoties. Verwant hieraan kan gesteld worden dat pleegkinderen loyaliteitsgevoelens kunnen hebben naar ouders én pleegouders, als het kind ook met zijn pleegouders een gehechtheidsrelatie is aangegaan.

Over het begrip loyaliteit is vooral binnen de gezinstherapie geschreven. De literatuur is gebaseerd op of een uitwerking van het werk van de Hongaars-Amerikaanse gezinstherapeut Boszormenyi-Nagy, meestal kortweg aangeduid als Nagy (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1984; Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1986). Schoenmakers (2008) heeft het denkkader van Nagy beschreven. Dit denkkader wordt in het navolgende geanalyseerd op zijn betekenis voor de opvoeding van het kind.

Loyaliteit heeft betrekking op datgene wat billijk en rechtvaardig is in menselijke relaties. Nagy stelt dat iedere persoon verantwoordelijk is voor een billijke verdeling van de relationele baten en lasten. Het gaat om de balans van geven en nemen, een balans tussen betrouwbaarheid, rechtvaardigheid, loyaliteit, verdienste en wederkerige rechten binnen een gezin of binnen een relatie.

Bij Nagy is het begrip 'loyaliteit' een rationeel begrip, gebaseerd op een 'boekhouding' van wederzijdse investeringen, die in balans moeten zijn. Loyaliteitsconflicten ontstaan als het een persoon niet wordt toegestaan loyaal te zijn aan verschillende personen.

Binnen de ouder-kind-relatie is sprake van disbalans. De balans van geven en nemen is scheef omdat de zorg van de ouder door het kind niet op een gelijkwaardige manier door het kind aan de ouder kan worden teruggegeven. Als de ouder betrouwbaar is voor het kind door goede en passende zorg te geven, dan staat het kind 'in de schuld' ten opzichte van zijn ouder en de ouder verwerft krediet bij zijn kind. De ouder kan constructieve gerechtigde aanspraak verdienen van het kind door goede zorg. Als de ouder onvoldoende zorg geeft, het kind verwaarloost of mishandelt, wordt het kind slachtoffer en verwerft hij het recht destructief te zijn omdat de ouder heeft gefaald door de gerechtigde aanspraak van het kwetsbare kind niet te respecteren. De destructieve gerechtigde aanspraak kan het kind uiten in een negatieve relatie met zijn ouder maar ook in negatieve of destructieve relaties met anderen terwijl hij de onvoldoende zorg van zijn ouder 'ontkent' en emotioneel afwijst.

Binnen de 'loyaliteit' maakt Nagy onderscheid tussen existentiële en verworven loyaliteit.

Existentiële loyaliteit

Door hun kind het leven te geven, hebben ouders en kind een existentiële band met elkaar. Deze band is uniek en onverbreekbaar. Loyaliteit in deze zin betekent onherroepelijkheid van familiebanden die blijven voortbestaan ook na jaren van fysieke scheiding. Door de bloedband ontstaat zijnsverbondenheid en van daaruit zijnsloyaliteit.

Zijnsloyaliteit is binnen de opvoeding een belangrijk onderwerp omdat het betrekking heeft op de aard van de ouder-kind-relatie en op de identiteitsvorming. Het kind ontleent zijn existentie aan zijn ouders en hij wil daar ook trouw aan blijven.

Verworven loyaliteit

Verworven loyaliteit is het gevolg van de investeringen die de ouder doet ter wille van zijn kind. Als de ouder passende zorg en aandacht geeft, verdient hij vreugde in de opvoeding en persoonlijke vrijheid, waardoor hij, onder meer, in staat is te investeren in andere relaties. Bij het verkrijgen van 'verworven loyaliteit' (door de ouder of primaire verzorger) speelt de bloedband geen rol.

Onderzoek naar loyaliteit

Vanuit de klinische praktijk zijn er vele publicaties verschenen over 'loyaliteit', maar er zijn weinig tot geen empirische publicaties naar dit begrip en evenmin is er onderzoek gedaan naar een mogelijk positieve of negatieve invloed van loyaliteit op de ontwikkeling van het kind. Over loyaliteit is vooral geschreven door gezinstherapeuten en relatie-deskundigen. Het begrip loyaliteit geeft verwarring (De Vriese, 2004). In de onderzoeken naar de ouder-kind-relatie en de rol van de gehechtheidsrelatie van het kind, wordt nauwelijks tot geen aandacht besteed aan 'loyaliteit.'

Uit analyse van publicaties komt naar voren dat gedragsdeskundigen binnen de hulpverlening hun begrip van loyaliteit baseren op het begrippenkader van de eerdergenoemde Nagy. Zij blijken echter vaak aan het rationele begrip van Nagy een gevoelsdimensie toe te voegen. Men spreekt bijvoorbeeld, van 'onlosmakelijke' of 'permanente verbondenheid'. Men bedoelt dan dat het kind onlosmakelijk verbonden is aan zijn ouder in emotionele zin, en daarom altijd loyaal is (Bakhuizen, 1998; Van Heusden & Van den Eerenbeemt, 1992). Nagy heeft dat niet zo bedoeld. Men verbindt echter wel aan 'onlosmakelijk verbonden' de consequentie dat steeds gestreefd moet worden naar terugplaatsing als het kind uithuis moest worden geplaatst.

De onduidelijkheid over de inhoud van het begrip blijkt ook naar voren te komen in tests die loyaliteit trachten te meten. Rosmolen (2011) is nagegaan in welke tests met betrekking tot de ouder-kind-relatie het begrip 'loyaliteit' voorkomt. Zij heeft een 15-tal tests geanalyseerd aan de hand van de vraag: geeft de uitslag op deze test een beeld van de loyaliteit tussen ouder en kind of tussen kind en ouder? Het begrip loyaliteit blijkt zeer divers te worden gemeten. Er is weinig eenduidigheid in de wijze waarop het begrip wordt geoperationaliseerd en gebruikt.

Overwegingen bij het begrip loyaliteit

Nagy gaat bij zijn onderscheid tussen existentiële en verworven loyaliteit uit van een ouder-kind-relatie waarbij de beide loyaliteiten verenigd zijn in een relatie van het kind met zijn ouder die ook zijn verzorger en opvoeder is. Voor pleeg- en adoptiekinderen is dat niet het geval.

Het begrip 'verworven loyaliteit' van Nagy verwijst naar de ouder en niet naar het kind. De ouder als primaire verzorger verwerft de loyaliteit van het kind door de investeringen die hij doet ter wille van zijn kind. Wat deze loyaliteit inhoudt, wordt niet beschreven. Nagy geeft geen gevoelsdimensie aan zijn begrippen. Het kind staat volgens Nagy 'in de schuld' bij zijn ouder als deze hem passende zorg geeft. Dit is een rationele dimensie, het resultaat van een

boekhoudkundige rekening. In die zin is ook de loyaliteit-uit-schuld, net als de zijnsloyaliteit, altijd aanwezig.

De schuld van het kind aan zijn ouder kan echter niet gelijk gesteld worden aan een permanente loyaliteit van het kind aan zijn ouder met de emotionele lading die hieraan binnen de jeugdhulpverlening kan worden gegeven. Een kind wordt niet vanzelf loyaal aan zijn ouder in emotionele zin als gevolg van – in de termen van Nagy - zijn 'schuld' aan zijn ouder. Aan de rationele begrippen uit het boekhoudkundige denkkader van Nagy kunnen geen emotionele dimensie gegeven worden zonder daarmee verwarring en onduidelijkheid te scheppen voor (beleid ten aanzien van) de ontwikkeling van het kind.

Een kind wordt in emotionele zin loyaal aan zijn ouder als hij liefde en aandacht van zijn ouder ontvangt en een gehechtheidsrelatie met hem ontwikkeld heeft, ook al kan deze relatie onveilig zijn.

Het is behulpzaam om het begrip 'existentiële loyaliteit' van Nagy te gebruiken als leidraad voor het belang van de identiteitsvorming van het kind, omdat het onlosmakelijk verbonden is aan zijn ouders. Dit is – en blijft – een rationeel begrip, dat zou moeten worden onderscheiden van de verworven loyaliteit die het kind kan ontwikkelen ten aanzien van een primaire verzorger die hem liefde, leiding en structuur geeft.

4. Onderzoek naar loyaliteit bij pleegkinderen

Om uitspraken te kunnen doen over de betekenis van loyaliteiten van het kind in verband met het al of niet terugplaatsen, is het nodig te weten welke personen belangrijk zijn voor het kind en onder welke omstandigheden het kind loyaliteitsproblemen kan ervaren. Hiertoe is door Weterings (2011) een studie afgerond onder 60 pleegkinderen van 6 t/m 11 jaar, naar de beleving van de plaats van hun ouders en hun pleegouders in hun leven (nabijheidsbeleving). De nabijheidsbeleving door (pleeg) kinderen is onderzocht met behulp van het Relatie Diagram² (RD) (Singer & Doornenbal, 2000; Singer, Doornenbal & Okma (2000); Van den Broek, 2001; Weterings, 1977; Weterings, 2011; Weterings, Bloemberg, Pruijs & Pool, 1998). Het RD bestaat uit vier concentrische cirkels. Binnenin staat het kind. Hij kan aangeven welke personen hij in zijn nabijheid wil hebben en wie hij niet kan missen, respectievelijk wie minder belangrijk voor hem zijn. In de 1^e cirkel staan de belangrijkste personen en in de 4^e cirkel de personen die het kind wel kan missen, die hij niet zo aardig vindt of waarmee hij ruzie heeft. Het RD kan worden afgenomen vanaf 6 jaar. De kinderen in het onderhavige onderzoek waren 6 t/m 11 jaar oud. Nagegaan is of het kind zijn ouders en/of pleegouders in de 1^e cirkel van het Relatie Diagram zet - daarmee aangevend dat deze personen zeer belangrijk zijn voor hem - dan wel op een andere plaats in het RD of in het geheel niet in het RD.

Bij de jong geplaatste kinderen (kinderen die in de leeftijd van 0 t/m 2 jaar oud in een pleeggezin geplaatst zijn) blijkt het percentage kinderen dat hun vader en hun moeder in de 1e cirkel van het RD zet veel lager te liggen dan bij kinderen die op 8 à 10 jarige leeftijd zijn geplaatst (14% tegen 84% voor de vader en 36% tegen 77% voor de moeder). Het percentage kinderen dat hun ouders in de 1e cirkel zet, blijkt ook af te nemen naarmate het kind langer in een pleeggezin woont³. De plaats van de ouder in het leven van het pleegkind blijkt dus af te nemen als het kind jong in het pleeggezin is geplaatst en/of als hij lang in het pleeggezin woont.

² Het Relatie Diagram (RD) is een van de vragenlijsten uit het PSI, Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium voor het Pleeggezin (Weterings & Van den Bergh, 2008). Het onderzoek is een secundaire analyse op de gegevens.

³ Bij duur 0-2 jaar: 66% zet de vader in de 1e cirkel tegen 8% bij een duur van 5 à 10 jaar; voor de moeder: 70% tegen 46%.

Ruim de helft van de pleegouders (53% voor de pleegvader en 58 % voor de pleegmoeder) wordt in de 1e cirkel van het RD gezet. De plaats van de pleegvader en van de pleegmoeder blijft ongeveer gelijk, maar hun relatieve positie ten opzichte de ouders neemt toe als het kind langer bij hen woont en jonger is geplaatst. De blijvende belangrijke positie van de pleegouders voor het kind blijkt ook uit het gegeven dat de kinderen meer dan dubbel zo vaak hun ouders - in vergelijking met hun pleegouders - in het geheel *niet* in het RD plaatsen. Dit geldt alleen niet voor de groep kinderen die op latere leeftijd (8 à 10 jaar) in het pleeggezin zijn gekomen en nog niet lang in het pleeggezin wonen.

Als loyaliteitsprobleem is opgevat als het kind aangeeft op basis van de pleegouders en/of middels eigen uitspraken bij het Relatie Diagram, dat hij twijfelt over het wonen bij pleegouders of weer (moeten) wonen bij zijn ouders.

Bij voorbeeld

Kind van 6 jaar: Ik ga pas bij mama wonen als zij geen stickie meer rookt.

Kind van 7 jaar: Ik wil wel bij mijn ouders logeren maar wonen: 'mooi niet'.

Kind van 8 jaar: Ik wil wel bij mijn moeder wonen, maar bijvoorbeeld als ik 12 jaar ben.

Deze twijfel kan stress en negatieve emoties oproepen, waaronder teleurstelling en verdriet, omdat de ouder niet verandert ter wille van hem. Het kind voelt zich dan niet belangrijk genoeg en in de steek gelaten door zijn ouder.

Het blijkt dat loyaliteitsproblemen, met name ten aanzien van de moeder, een rol blijven spelen. Hoewel deze afnemen naarmate het kind langer in het pleeggezin woont, komen zij nog voor bij bijna een derde van de kinderen die al 5 à 10 jaar in het pleeggezin wonen. Een belangrijke bijdrage hieraan leveren de (voorgenomen) terugplaatsingstrajecten. Bij driekwart van de kinderen met een terugplaatsingstraject komen loyaliteitsproblemen voor.

Ook de oudercontacten blijken veel problemen te geven (Huijg, 2010; Weeda, 2008). Deze problemen hebben hun weerslag op het functioneren van het kind. Pleegouders vermelden herhaaldelijk dat het kind terugval in functioneren vertoont na een bezoek van of aan de ouders (Mouissie, 2006; Weterings & Van den Bergh 2010). De contacten met de moeder blijken een significant negatief effect te hebben op de relatie tussen het kind en zijn pleegouders (Huijg, 2010).

5. Conclusies vanuit de theorie

Op basis van het voorgaande kan een aantal conclusies getrokken worden over het belang van gehechtheid en van loyaliteit van het pleegkind.

- a. Gehechtheid van een kind aan – tenminste - een primaire verzorger is noodzakelijk wil het kind zich adequaat kunnen ontwikkelen.
- b. Kenmerken van een gehechtheidsrelatie zijn:
 - vanuit het kind: het selectief nabijheid zoeken voor liefde, troost en steun.
 - vanuit de primaire verzorger: een langdurig 'commitment' met sensitief en responsief kunnen reageren op de signalen van het kind.
- c. In vergelijking met de wetenschappelijke literatuur over gehechtheid en het belang van een gehechtheidsrelatie voor de ontwikkeling van het kind, is de literatuur over loyaliteit mager.
- d. Het is nog niet bewezen dat loyaliteit een voorwaarde is voor de ontwikkeling van het kind.
- e. Het loyaliteitsdenken van Nagy lijkt pedagogisch weinig constructief. Hij gebruikt bijvoorbeeld het begrip: 'destructieve gerechtigheid'. Dit betekent dat het kind een destructieve gerechtigde aanspraak heeft op zijn ouder als deze hem verwaarloost of mishandelt.
- f. De plaats van de ouder in het leven van het kind neemt in zijn beleving af in belangrijkheid naarmate het kind jonger in een pleeggezin is geplaatst en daar langer verblijft (Van den Bergh & Weterings, 2010; Weterings, 1977).

- g. Verplaatsingen van het kind, dat wil zeggen het afbreken van (beginnende) gehechtheidsrelaties, heeft een negatief effect op het functioneren van het kind en het toemenemen van gedragsproblemen in verschillende vormen.
- h. Stabiliteit en continuïteit is een voorwaarde voor het kunnen ontstaan van een selectieve gehechtheidsrelatie. Onduidelijkheid over de duur van het verblijf bij pleegouders brengt met name voor het kind onzekerheid met zich mee over zijn bestaan en zijn toekomst: wie zal voor mij zorgen? Deze bestaansonzekerheid heeft een negatief effect op zijn ontwikkeling (Van den Bergh & Weterings, 2007; Weterings e.a 1998).
- i. De overweging tot terugplaatsing van een kind zal gebaseerd moeten worden op een reële kans dat het kind bij terugplaatsing voldoende veilige gehechtheid aan zijn ouder kan opbouwen door de (toegenomen) sensitiviteit van de ouder zodanig dat hij zich adequaat kan ontwikkelen.

6. Terugplaatsing van pleegkinderen, een voorbeeld

Aan de hand van een voorbeeld wordt een terugplaatsingstraject geïllustreerd, waarbij de begrippen gehechtheid en loyaliteit een cruciale rol spelen. Dit voorbeeld kan uiteraard niet gegeneraliseerd worden naar 'het beleid' van BJZ. Het voorbeeld is een geanonimiseerde casus vanuit de klinische praktijk.

Ari, 6 jaar

Ari wordt, ruim 2 jaar oud, in het kader van een OTS in een pleeggezin geplaatst omdat zijn ouders zijn opvoeding niet meer aankunnen. Ook is er sprake van huiselijk geweld.

Ari blijkt sterk verwaarloosd als hij in het pleeggezin komt. Hij is ondervoed, loopt moeilijk, kent weinig woorden en spreekt ze slecht uit. Hij is moeilijk aanspreekbaar, heeft 'zomaar' driftbuien en kan opeens heel angstig zijn.

Langzaam gaat zijn ontwikkeling vooruit, maar blijft zorgelijk, met name op sociaal en emotioneel gebied. Ari heeft eenmaal per maand een uur begeleid bezoek met zijn ouders op het bureau van BJZ. Ari heeft zich vanaf het begin sterk verzet tegen de bezoeken door niet mee te willen in de auto, krijsen, tegenwerken, e.d.. Maar naarmate hij langer bij de pleegouders woont, neemt zijn verzet af. Het lijkt erop alsof hij de zekerheid gekregen heeft, dat hij na een bezoek aan zijn ouders toch weer kan terugkomen bij zijn pleegouders.

Als Ari bijna 5 jaar oud is, willen de ouders Ari weer zelf gaan opvoeden. De ouders hebben begeleiding. De gezinsvoogd steunt de ouders in hun wens en vertelt de pleegouders dat Ari teruggeplaatst zal worden.

De pleegouders uiten hun grote twijfel over het slagen van een terugplaatsing vanwege het moeilijke gedrag van Ari en de vele aandacht die hij nodig heeft. Daarnaast is Ari inmiddels aan hen gehecht geraakt en voelt zich vertrouwd bij hen. De gezinsvoogd blijft bij zijn standpunt en volgt hierin het beleid van zijn leidinggevende, namelijk dat 'ieder kind heeft het recht om door zijn ouders opgevoed te worden'.

De bezoeken op BJZ blijven gehandhaafd op een uur per maand, maar Ari gaat zich weer sterk verzetten, wil niet meer mee, gilt en krijsst.

Ari blijkt tijdens de bezoeken weinig problemen te geven. De pleegouders melden echter aan de Zorgaanbieder voor Pleegzorg dat Ari na het bezoek aan zijn ouders 'van slag' is, niet wil eten en slapen en 's nachts gillend wakker wordt. Hij raakt in paniek als de pleegmoeder weggaat om een boodschap te doen. Ook gaat hij in toenemende mate bizar gedrag vertonen, waar de pleegouders zich zorgen om maken. De gezinsvoogd vindt dit geen reden om de terugplaatsing niet door te laten gaan. De gedragsdeskundige van BJZ legt het gedrag van Ari als volgt uit: "Ari voelt aan dat zijn pleegouders niet willen dat hij bij zijn ouders gaat wonen, maar hij wil dat wel - een kind is altijd loyaal aan zijn ouders - en daarom voelt hij zich gefrustreerd. Ari heeft geleerd zich te hechten, en zal zich dan gemakkelijk aan zijn ouders gaan hechten. De pleegouders geven Ari echter te weinig 'ruimte' om van zijn ouders te gaan houden. Daarom zit Ari klem tussen zijn ouders en pleegouders.....De bezoekregeling geeft Ari zo te veel stress. Ari moet uit de strijd tussen ouders en pleegouders gehaald worden. De huidige situatie is niet gunstig voor hem. Daarom zal hij over een maand teruggeplaatst worden.

Uit dit voorbeeld blijkt dat er verschillende argumenten gehanteerd worden door de betrokkenen in deze situatie. Deze argumenten zijn ons inziens exemplarisch voor de gevallen die in de afgelopen jaren, meestal op initiatief van pleegouders, zijn aangemeld bij de kinderrechtster. Van deze gevallen kon een analyse gemaakt worden, omdat de rechtbank externe deskundigen (twee van de auteurs) had ingeschakeld om advies te geven in de zaak. Het betreft een analyse van ongeveer 50 casus⁴. Alle zaken hebben gemeen dat de direct betrokkenen (ouders, BJZ en pleegouders) het niet eens waren over een voorgenomen terugplaatsing. De dossiers van de casus én de beschikkingen van de rechtbank zijn geanalyseerd. De verschillende argumenten, die gehanteerd worden om een kind terug te plaatsen, zijn onder te verdelen in vijf categorieën:

1. Het recht van de ouder zijn kind op te voeden en te verzorgen als hij het gezag over hem heeft, en het recht van het kind op opvoeding door zijn ouders (Burgerlijk Wetboek, art. 247; IVRK, Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind, art. 7). 'Een kind hoort bij zijn ouders.'
2. Als een kind geleerd heeft zich te hechten, zal hij zich ook kunnen hechten aan anderen en, na een uithuisplaatsing, ook (weer) aan zijn ouders.
3. Een sterke hechting aan de pleegouders belemmert een hechting van het kind aan de ouders. In dat geval moet voor het kind de weg vrijgemaakt worden om (weer) een relatie met zijn ouders aan te kunnen gaan ófwel door een tussenplaatsing naar een 'neutraal' pleeggezin ófwel door medewerking van de pleegouders aan de terugplaatsing.
4. De negatieve reacties van het kind vóór, tijdens of na bezoek van en aan zijn ouders als terugplaatsing aan de orde is, zijn voornamelijk toe te schrijven aan de (onbewuste) negatieve houding van de pleegouders ten aanzien van een terugplaatsing.
5. Een kind is altijd loyaal aan zijn ouders. Daarom is het het beste als het kind weer bij zijn ouders gaat wonen op het moment dat dit voor de ouders mogelijk is – ook als dat soms lang kan duren.

7. Bespreking van de gehanteerde argumenten voor terugplaatsing

De vijf genoemde argumenten worden besproken in het licht van de hiervoor besproken literatuur over gehechtheid en loyaliteit.

Het recht van de ouders op opvoeding van hun kind

Ondanks het feit, dat dit argument niet zozeer betrekking heeft op gehechtheid en loyaliteit, is de onderliggende veronderstelling dat een kind het beste opgevoed kan worden door zijn ouders. Dan speelt 'bloedband' bij de argumentatie een belangrijke rol.

De ouders hebben recht om hun kind te verzorgen en op te voeden. Dit staat in het Burgerlijk Wetboek en ook in het IVRK⁵. Echter, zowel in het BW als in het IVRK staan beperkingen aangegeven als de ouder niet in staat is zelf zijn kind op te voeden.

In het BW staat dat het gezag van de ouder kan worden beperkt door een ondertoezichtstelling als de belangen van het kind ernstig worden bedreigd. Hiervan is sprake als de ouder zijn kind verwaarloost of mishandelt, blijkend uit achterstanden in ontwikkeling en problematisch gedrag van het kind.

In het IVRK staat in art. 6 dat de ontwikkeling van het kind gewaarborgd moet worden. In art. 9 staat dat het kind van zijn ouders gescheiden kan worden als sprake is van verwaarlozing

⁴ Deze analyse is beperkt van omvang geweest. Dat houdt in dat er geen generaliserende uitspraken over gedaan kunnen worden. Voor de discussie is het wel van belang.

⁵ IVRK, Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind. Zie: Ruitenbergh (2003): Het Internationaal Kinderrechtenverdrag in de Nederlandse rechtspraak.

en mishandeling. Als het kind eenmaal uithuis is geplaatst, heeft hij recht op het op passende wijze rekening houden met continuïteit van zijn opvoeding (art.20).

In het IVRK worden de belangen van het kind zorgvuldig geformuleerd. Het recht van het kind wordt verwoord voor verschillende situaties. Hij heeft het recht om door zijn ouder opgevoed te worden. Op dit recht kan inbreuk worden gemaakt als hij door zijn ouders verwaarloosd of mishandeld wordt. Gezinshereniging wordt genoemd bij oorlogen of calamiteiten, maar niet bij kinderen die door hun ouders zijn verwaarloosd. Niemand zal op basis van het IVRK kunnen stellen dat het kind recht heeft opgevoed te worden door een mishandelende of verwaarlozende ouder en evenmin dat een langdurige plaatsing bij pleegouders afgebroken mag worden als het kind daar zich adequaat ontwikkelt: het kind heeft recht op bescherming van zijn 'family life' met pleegouders en op continuïteit van zijn opvoedingssituatie. Evenmin is er een verdragsartikel te vinden waarin staat dat de ouders het recht behouden om hun kind op te voeden als zij hem hebben verwaarloosd of mishandeld, of als te voorzien is dat dit opnieuw kan gebeuren. Als het kind uithuis geplaatst moet worden vanwege de problematische of beangstigende opvoedingssituatie, dan komt aan de orde dat zijn ontwikkeling beschermd moet worden (IVRK, art.6). In de voorstellen voor Herziening van de Kinderbeschermingsmaatregelen (2009) wordt het belang van het kind gespecificeerd tot zijn ontwikkelingsbelang.

Het recht van de ouders is dus *relatief* en moet gezien worden in samenhang met datgene wat zij hun kind hebben geboden en kunnen bieden aan een stabiele opvoedingssituatie en aan mogelijkheden tot het ontwikkelen van een veilige gehechtheidsrelatie en opvoedingsrelatie met hen.

In Nederland wordt het IVRK zowel in het beleid van Bureau's Jeugdzorg als door de Rechterbanken nog te weinig gebruikt om het ontwikkelingsbelang van het kind te beschermen – terwijl in dat verdrag meer dan voldoende handvatten zijn te vinden.

Een pleegkind dat geleerd heeft zich te hechten, kan zich gemakkelijk (weer) aan zijn ouders hechten.

Bij deze stelling gaat men uit van de idee dat een 'gehechtheid' een eigenschap of vaardigheid van het kind is, die hij in verschillende situaties kan gebruiken, zoals 'kunnen fietsen'. Uit het voorgaande is voldoende duidelijk geworden dat gehechtheid verbonden is aan een of enkele specifieke personen die voor het kind belangrijk zijn door de zorg en aandacht die zij het kind geven.

Daarnaast wordt voorbijgegaan aan het belang van een stabiele en continue gehechtheidsrelatie van het kind met een primaire verzorger. Breuken in bestaande gehechtheidsrelaties gaan vaak gepaard met een ernstige toename van pathologie (Van IJendoorn, 2010). Ook wordt niet voldoende aandacht besteed aan het feit dat het verbreken van een goede gehechtheidsrelatie traumatisch is voor een kind. Het kind is dan niet meer een veilig gehecht kind, maar getraumatiseerd door het verlies van zijn gehechtheidspersoon. Het kind verliest ook aan zelfvertrouwen omdat zijn signalen niet meer begrepen worden en hij geen antwoord meer krijgt zoals hij gewend was. Een dergelijk kind leeft in een chaotische wereld waarin hij zijn weg niet kan vinden. Hij zal slechts moeizaam contact durven en kunnen maken met een andere, nieuwe verzorger (Weterings & Van den Bergh, 2005). Dit geldt bij overplaatsingen van een pleegkind, maar ook voor terugplaatsingen bij de ouder als het kind lang bij zijn pleegouders heeft gewoond. Daarnaast kent de ouder de signalen van het kind niet meer voldoende om daar sensitief en responsief op te kunnen reageren. Dit vraagt niet alleen de normale opvoedingsvaardigheden van de ouders, maar ook zeer specifieke vaardigheden. Het kind zal ondersteund moeten worden bij het verwerken van het verlies van zijn pleegouders waarbij de ouders contact met zijn pleegouders mogelijk zullen moeten maken (Juffer, 2010b). Daarnaast zullen de ouders het kind moeten ondersteunen bij het aanpassen

aan zijn nieuwe omstandigheden (die minder gunstig kunnen zijn dan die bij de pleegouders).

Sterke gehechtheid aan pleegouders belemmert gehechtheidsontwikkeling aan ouders. Daarom is medewerking van pleegouders aan een terugplaatsing, of een tussenplaatsing in een neutraal pleeggezin, nodig

Bij dit argument wordt geen rekening gehouden met het belang van een stabiele en continue veilige gehechtheidsrelatie voor het kind. Gehechtheid gaat over verwachting vanuit het kind van zorg door de primaire verzorger en dit stuurt de informatieverwerking (aandacht, geheugen, interpretatie van gehechtheidsgerelateerde informatie). En dat bepaalt weer of kinderen al dan niet steun gaan zoeken (Waters & Waters, 2006). Dat betekent dat gehechtheid gaat over interactie en niet over een vaardigheid.

Als het kind vanwege verwaarlozing op jonge leeftijd uit huis wordt geplaatst, is de gehechtheidsrelatie met de ouders nog weinig ontwikkeld. Het belang van de ouder in het leven van het kind neemt af, zoals naar voren is gekomen in de analyses van de nabijheidsbeleving van pleegkinderen (paragraaf 4). In deze gevallen kan de 'medewerking van de pleegouders' voor het kind traumatisch worden. Zijn pleegouders (moeten) zich opeens afstandelijk opstellen en tegen hem zeggen dat het beter is als hij bij zijn ouder gaat wonen. Het kind kan zich dan afgewezen voelen en niet meer geliefd. Zijn pleegouders zijn 'onbetrouwbaar' voor hem geworden. Vertrouwen in zijn ouder is (nog) niet goed ontwikkeld. Het kind verkeert in bestaansonzekerheid en durft zich niet meer op iemand te verlaten. Dit kan terugval in ontwikkeling te weeg brengen.

Van gerichtheid op en gehechtheid aan de ouder kan wel sprake zijn als het kind nog maar kort in het pleeggezin woont en in het verleden met zijn ouders een emotionele band heeft opgebouwd en aan hen gehecht is geraakt, ook al was deze vorm van gehechtheid niet gunstig voor zijn ontwikkeling. Als het kind geen terugval vertoont na contact met zijn ouder, blij is zijn ouder te zien, de bezoeken geen problemen opleveren, het kind naar zijn ouder luistert en ook laat merken dat hij graag bij zijn ouder wil wonen, dan is de situatie geheel anders en kan een terugplaatsingstraject daadwerkelijk ingezet worden.

De negatieve reacties van het kind komen voort uit de houding van de pleegouders ten opzichte van de ouders en uit frustratie omdat hij zijn ouder te weinig mag zien.

De gedachte hierachter is, dat het kind zich geremd voelt om (weer) van zijn ouders te gaan houden. Hij raakt min of meer gefrustreerd door scheiding van zijn ouders. Hij komt daardoor ook in een loyaliteitsconflict door zijn gevoelens ten opzichte van zijn ouders en ten opzichte van zijn pleegouders. Hulpverleners gaan er vanuit dat een loyaliteitsconflict niet goed is voor een kind. Hij zal daarom zo snel mogelijk bij de ouders geplaatst moeten worden. Na de terugplaatsing is het niet in het belang van het kind om contact te blijven houden met zijn expleegouders als hij na dat contact negatieve reacties vertoont, zoals veel huilen, 'van slag zijn', e.d..

Op basis van de wetenschappelijke literatuur en inhoudelijke analyses van informatie van pleegouders over de reacties van het kind na oudercontact, kan aan de negatieve reacties van het kind ook een andere betekenis gegeven worden (Weterings, 1977; Weterings & Van den Bergh, 2010c). Als het jonge kind gehecht is geraakt aan zijn pleegouders wil hij die niet verliezen. Bezoeken aan zijn ouders, die laten merken dat hij weer bij hen zal komen wonen, kunnen angst oproepen, angst zijn pleegouders te verliezen en/of angst bij zijn ouder te moeten wonen waarbij hij vroeger negatieve ervaringen had. Vanuit deze angst kan het kind reageren met verzet en tegenwerking, gillen en schreeuwen, angst en nachtmerries, en met terugval in functioneren (Van den Bergh & Weterings, 2007; Weeda, 2008).

Daarnaast zijn vrijwel alle pleegouders – zo is onze ervaring – zich ervan bewust, dat de plaatsing van een kind bij hen in principe tijdelijk van aard is.

Een kind is altijd loyaal aan zijn ouders

Het pleegkind is niet altijd loyaal aan zijn ouders in emotionele zin. Het is daarbij noodzakelijk om onderscheid te maken tussen zijnsloyaliteit en verworven loyaliteit. Een kind behoudt altijd de zijnsloyaliteit ten aanzien van zijn ouders, al willen sommige pleegkinderen niets meer van of over hun ouders weten vanwege hun negatieve ervaringen. Het kind zal dan, meestal therapeutisch, geholpen moeten worden. Daarbij is kennis van de geschiedenis van de omgang van de ouders met het kind noodzakelijk.

Van verworven loyaliteit ten opzichte van de ouder kan alleen sprake zijn als er ook een gehechtheidsrelatie is en het kind liefde en aandacht heeft ervaren – ook al kan die aandacht niet constructief genoeg zijn geweest voor zijn opvoeding.

8. Discussie

Op grond bovenstaande worden nu een aantal discussiepunten geformuleerd, die behulpzaam kunnen zijn bij het bepalen van de richting waarin men beleid zou kunnen voeren om de ontwikkeling van het gedepriveerde kind in goede banen te leiden.

- Een selectieve gehechtheidsrelatie van het kind met een primaire verzorger is een cruciale voorwaarde voor een adequate ontwikkeling van het kind, met name op sociaal en op emotioneel gebied. Een continue en stabiele relatie is noodzakelijk, zodat het kind weet op wie hij zich kan verlaten. Loyaliteit lijkt géén voorwaarde voor ontwikkeling, maar vooralsnog ontbreekt onderzoek om hier definitieve uitspraken over te doen.
- Bijstelling van de visie binnen de jeugdhulpverlening over het belang van de ouder voor het kind. Als een kind uithuis is geplaatst, neemt in de beleving van het kind het belang van de ouder voor zijn dagelijks leven af naarmate hij langer bij zijn pleegouders woont en aan hen gehecht is geraakt. Voor de opvoeding van een uit huis geplaatst kind ligt het primaat voor zorg en opvoeding niet meer als vanzelfsprekend bij de ouders.
- Van verworven loyaliteit lijkt alleen sprake te kunnen zijn als er ook sprake is van gehechtheid met een emotionele band. Wil men een terugplaatsing een kans van slagen geven, dan is het nodig na te gaan van welke aard de gehechtheidsrelatie van het kind was voordat hij uit huis werd geplaatst en welke mogelijkheden de ouder in het heden heeft om (weer) een gehechtheids – en opvoedingsrelatie met het kind op te bouwen.
- Termijn voor terugplaatsing beperken. Wil men een terugplaatsing een kans van slagen geven dan lijkt het raadzaam een traject kort na de uithuisplaatsing in te zetten. Het kind kan op dat moment nog een - hoewel onveilige - gehechtheidsrelatie hebben met zijn ouder. Kort na de uithuisplaatsing lijkt de kans groter dat de gehechtheidsrelatie van het kind met de ouder - met ondersteuning - op een positieve manier ontwikkeld kan worden. De termijn van een terugplaatsingstraject zou dan ons inziens niet langer mogen duren dan ongeveer een jaar. Met name voor het heel jonge kind lijkt een termijn van een jaar al te lang – gezien de snelheid waarmee hij zich ontwikkelt. Ook kan bij een dergelijke termijn een trauma mogelijk voorkomen worden, gezien het feit dat het jonge kind zich uit biologische noodzaak, wel ‘moet’ hechten (Van IJzendoorn, 2010).
- Inhoud van een terugplaatsingstraject. Om de ontwikkeling van een gehechtheidsrelatie van het kind met zijn ouders te bevorderen, is na de uithuisplaatsing frequent contact met zijn ouders nodig. Daarbij lijkt intensieve begeleiding noodzakelijk, gericht op het ouders leren sensitief en responsief in te gaan op de signalen van het kind. Het lijkt dan ook moeilijk verdedigbaar een terugplaatsingstraject na de uithuisplaatsing langer dan 1 à 2 jaar te laten duren (Juffer, 2010b; Van den Bergh & Weterings, 2006; Van den Bergh & Weterings, 2010c). Interventieprogramma's die ontwikkeld zijn voor ambulante hulp aan het gezin, bieden hier mogelijkheden, evenals programma's die gebruikt worden om pleegouders te begeleiden (Monck, Reynolds & Wigfall, 2003; Oosterman & Schuengel, 2010).

- Dit overzicht vanuit de theorie en praktijk is een pleidooi om discontinuïteit in het verblijfs-traject van pleegkinderen zo veel mogelijk te voorkomen. Als een kind in een pleeggezin geplaatst wordt, dan lijkt de attachmenttheorie aan te geven dat kinderen – mits zij gehecht zijn aan pleegouders – beter voor langere tijd in het pleeggezin kunnen verblijven. Onderzoek suggereert dat daarbij de duur van de plaatsing belangrijker is dan de leeftijd van het kind op het moment van plaatsing. Vooral nog ontbreekt het echter aan longitudinaal onderzoek dat de uiteindelijke impact op het ontwikkelingstraject van kinderen aangeeft. Onderzoek is dringend nodig om na te gaan wat het effect van de leeftijd van plaatsing is én om na te gaan welke positieve en negatieve gevolgen een permanent verblijf bij pleegouders heeft op de ontwikkeling van het kind.

Geraadpleegde literatuur

- AACAP (2006). Praktijklijn voor de diagnose en behandeling van kinderen en adolescenten met RHS van de zuigelingenleeftijd en de vroege kindertijd. *Kind en Adolescent Review*, 13 225-283.
- Ackerman, J. P., & Dozier, M. (2005). The influence of foster parent investment on children's representations of self and attachment figures. *Applied Developmental Psychology*, 26, 507-520.
- Bakhuizen, N. C. A. (1998). Loyaliteit en balans van geven en ontvangen in de pleegzorg: een kind kan niet zonder. In A. M. Weterings (Red.). *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Bokhorst, C.L. (2004). Attachment in twins. Leiden: Mostert & van Onderen! (Dissertatie).
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1984). *Invisible loyalties: reciprocity in intergenerational family therapy*. New York: Brunner/ Mazel.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Krasner, B.R. (1986). *Between give and take*. New York: Brunner Mazel. (Nederlandse vertaling door N.C.A.Bakhuizen (1994): *Tussen geven en nemen*. Haarlem: De Toorts.
- Dalm, V.A.C.B. (2009). *Netwerkpleeggezinnen en Bestandspleeggezinnen*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- De Vriese, S. (2004). De verwarring in de praktijk. In M. Hoogsteder, & S. De Vriese, (Red.). *Hechting en loyaliteit*. Amsterdam: SWP.
- Dozier, M., & Lindhiem, O. (2006). This is my child: Differences among fosterparents in commitment to their young children. *Child Maltreatment*, Sage Publications, 11, 338-345.
- Dozier, M., Peloso, E., Lindhiem, O., Gordon, M.K., Manni, M., Sepulveda, S., & Ackerman, J. (2006). Developing Evidence-Based Interventions for Foster Children. *Journal of Social Issues*, 4, 767-785.
- Dozier, M., Stovall, K. C., Albus, K. E., & Bates, B. (2001). Attachment for Infants in Foster Care: The role of Caregiver State of mind. *Child Development*, 72, 1467-1477.
- Haight, W.L., Kagle, J.D., & Black, J.E. (2003). Understanding and Supporting Parent-Child Relationships during Foster Care Visits: Attachment Theory and Research. *Social Work*, 2, 195-207.
- Hermanns, J. (1992). *Het sociale kapitaal van jonge kinderen*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam (Inaugurele rede).
- Huijg, A.A.M. (2010). *De ontwikkeling van pleegkinderen, de relatie-ontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van het oudercontact*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Hoogsteder, M., & De Vriese, S. (Red.) (2004). *Hechting en loyaliteit*. Amsterdam: SWP.

- Juffer, F. (1993). *Verbondenheid door adoptie; een experimenteel onderzoek naar hechting en competentie in gezinnen met een adoptie-baby*. Utrecht: Rijksuniversiteit (Dissertatie).
- Juffer, F. (2010a). De ontwikkeling van geadopteerde kinderen en de betekenis voor pleegzorg. In P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (Red.). *Pleegzorg in Perspectief*, (pp 25-34). Assen: Van Gorcum.
- Juffer, F. (2010b). *Beslissingen over kinderen in problematische opvoedingssituaties; Inzichten uit gehechtheidsonderzoek*. Den Haag: SDU uitgevers. Raad voor de Rechtspraak, Research Memoranda, nr. 6, Jaargang 6.
- Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M., & Van IJzendoorn, M.H. (2005). The importance of parenting in the development of disorganized attachment. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*. 46, 263-274.
- Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., & IJzendoorn, M. H. (2008). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention*. New York-London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Juffer, F., & Van IJzendoorn, M.H. (2008). Adoptie als interventie (2). *Kind en Adolescent*, 29, 31-49.
- Kastelein, L. (2010). *Van probleem tot uithuisplaatsing*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Lambermon, M. W. E. (2004). Appels en peren: theorieën over gehechtheid en gehechtheid aan theorieën. In M.Hoogsteeder & S. De Vriese, (Red.). *Hechting en loyaliteit*. Amsterdam: SWP.
- Monck, E., Reynolds, J., & Wigfall, V. (2003). *The role of concurrent planning*. London: BAAF.
- Mouissie, J. (2006). *Het pleegkind in ontwikkeling*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- O'Connor, Th., & Zeanah, Ch.H. (2005). Hechtingsstoornissen: diagnose en behandelingsmogelijkheden. *Kind en Adolescent Review*. 12, 158-186.
- Oosterman, M. (2007). *Attachment to fosterparents*. Amsterdam: VU Dissertatie.
- Oosterman, M., & Schuengel, C. (2010). Interventies in pleeggezinnen. In P.M. Van den Bergh & A.M. Weterings (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief* (pp. 257-270). Assen: Van Gorcum.
- Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, N.W., Bullens, R.A.R., Doreleijers, T.A.H. (2007). Disruptions in Foster Care. *Children and Youth Review*, 29, 5-9.
- Prior, V., & Glaser, D. (2006). *Understanding Attachment en Attachment Disorders: Theory, Evidence and Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Rosmolen, H. (2011) *Inzicht in loyaliteit van pleegkinderen naar hun ouders en pleegouders aan de hand van het Relatie Diagram uit het PSI, Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium (in druk)*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Ruitenbergh, G.C.A.M. (2003). *Het in Internationaal Kinderrechtenverdrag in de Nederlandse rechtspraak*. Amsterdam, SWP.
- Rygaard, N.P. (2006). *Severe attachment disorder in childhood*. Wien/New York: Springer.
- Schoenmakers, M. (2008). *Hechting en loyaliteit*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Schofield, G. (2001). Resilience and Family Placement, a Lifespan Perspective. *Adoption and Fostering*, 3, 6-19
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Providing a secure base: parenting children in longterm foster-family care. *Attachment and Human Development*. 7, 3-25.
- Schuengel, C. (2000). *Een veilige basis voor de orthopedagogiek*. Amsterdam: VU (Inaugurale rede).
- Schuengel, C. (2005). De gehechtheidstheorie als 'grand theory'? *Kind en Adolescent*, 25, 4-14.

- Schuengel, C., Venmans, J. Van IJzendoorn, M.H. & Zegers, M. (2006). *Gehechtheidsstrategieën van zeer problematische jongeren*. Amsterdam: SWP.
- Singer, E., & Doornenbal, J. (2000). *Wat doe jij met lastige ouders? Verhalen en tips van (pleeg)kinderen*. Utrecht: NVP, Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen.
- Singer, E., Doornenbal, J., & Okma, C. (2000). *Kinderen over hun alledaagse conflicten met hun (pleeg)ouders (met behulp van het Relatie Diagram)*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Sroufe, L.A., Egeland, B., Carlson, E.A. & Collins, W.A. (2005). *The development of the person*. New York/London: The Guilford Press.
- Strijker, J. (2006). *Pleegzorg, overzicht van wetenschappelijk onderzoek*. Utrecht: Stili Novi.
- Strijker, J., & Knorth, E. J. (2007). Verplaatsing van pleegkinderen. *Kind en Adolescent*, 28, 32-45.
- Terwogt, M. (2001). De macht van de genen. In M.F. Delfos, & N. Visscher (Red.). *Pleegkinderen, vreemd gedrag?* 43-48. Amsterdam, SWP.
- Trouwborst, A. (2011). *Pleegzorgplaatsingen in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Van den Bergh, P. M. & Weterings, A. M. (2006). *Kind in de pleegzorg: naar een eenduidige kindgerichte hulpverlening. Samenvatting beleidsvisie*. Leiden, z.u.
- Van den Bergh, P.M., & Weterings, A.M. (2007). *Pleegzorg, jeugdzorg voor het kind*. Utrecht: Agiel.
- Van den Bergh, P.M., & Weterings, A.M. (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief. Ontwikkelingen in theorie en praktijk*. Assen: Van Gorcum.
- Van den Bergh, P.M., & Weterings, A.M. (2010a). *Dossieronderzoek pleeggezinplaatsingen*. 2009. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek.
- Van den Bergh, P.M., & Weterings, A.M. (2010b). De ontwikkeling van kinderen in een pleeggezin. In P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (Red.). *Pleegzorg in Perspectief*, (pp 57-81). Assen: Van Gorcum.
- Van den Bergh, P.M., & Weterings, A.M. (2010c). Perspectief voor de Pleegzorg. In P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (Red.). *Pleegzorg in Perspectief*, (pp 321-358). Assen: Van Gorcum.
- Van den Broek, J. (2001). *Nabijheidsbeleving van (pleeg)kinderen (aan de hand van het Relatie Diagram)*. Utrecht, Universiteit Utrecht (Masterthesis).
- Van den Boom, D.C. (1999). *Ouders op de voorgrond*. Utrecht: Sardes.
- Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M.H., Bakermans-Kranenburg, M.J. (2008). Fostering Security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and Youth Services Review*, 31, 410-421.
- Van Duijn, H.J.H. (2009). *Groeien in een pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Van Heusden, A., & Van den Eerenbeemt, E. M. (1992). *Balans in beweging: Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie*. Haarlem: De Toorts.
- Van IJzendoorn, M. H. (1994). *Gehechtheid van ouders en kinderen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Van IJzendoorn, M. H. (2008). *Opvoeding over de grens: gehechtheid, trauma en veerkracht*. Meppel: Boom academic.
- Van IJzendoorn, M.H. (2010). Gehecht aan pleegouders. In P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (Red.). *Pleegzorg in Perspectief*, (pp. 13-23). Assen: Van Gorcum.
- Van IJzendoorn, M.H., & Bakermans-Kranenburg, M. (2010). *Gehechtheid en trauma*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Van IJzendoorn, M.H., & Juffer, F. (2006). The Emanuel Miller Memorial Lecture 2006: Adoption as Intervention. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47. 1228-1245.
- Van IJzendoorn, M.H., & Juffer, F. (2008). Adoptie als interventie (1). *Kind en Adolescent* 29, 17-30.

- Waters, H.S., & Waters, E. (2006). The attachment working models concept: Among other things, we build script-like representations of secure based experiences. *Attachment and Human development*, 3, 185-197.
- Weeda, J. (2008). *Oudercontacten in de pleegzorg*. Leiden: Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek (Masterthesis).
- Weterings, A.M. (1977). *Het pleeggezin als opvoedingssituatie*. Groningen: VRB Drukkerijen (Dissertatie).
- Weterings, A.M.(1999). *Pedagogische Criteria Jeugdbescherming en Handreiking Ouderschap bij uithuisplaatsing*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Weterings, A.M. (2009). *Analyses op twee lijsten uit het PSI-P, Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium voor het Pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek (ongepubliceerde notitie).
- Weterings, A.M. (2011). *Loyaliteit en duur van de pleeggezinplaatsing aan de hand van het Relatie Diagram uit het PSI-P, Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium voor het Pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek (in press)
- Weterings, A. M. (Red.), Bakhuizen, N. C. A., Oppenoorth, W. H., Quik-Schuijt, A. C. , Singer, E. & Verbraak, A. (1998). *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Weterings, A. M., Bloemberg, W. A., Pruijs, H., & Pool, W. (1998). *De ontwikkeling van kinderen in pleeggezinnen*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek (z.u.).
- Weterings, A. M., & Van den Bergh, P. M. (2005). Het trauma van de vroege verwaarlozing en de pleegzorg: de ideologie van het 'primaat van de ouders'. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 44, 72-83.
- Weterings, A. M., & Van den Bergh, P. M. (2008). *Het PSI-P, Pedagogisch Signalerings- Instrumentarium voor het Pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden. z.u.
- Weterings, A.M., & Van den Bergh, P.M. (2010). De betekenis van de ouder en de pleegouder voor het pleegkind. In P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.). *Pleegzorg in Perspectief*. (pp 85-105). Assen: Van Gorcum.